

Miskolci városrajzolatok 1872–1876*

KAPUSI KRISZTIÁN

City Sketches on Miskolc, 1872–1876

A városi valóság és annak tapasztalata (amennyiben e két rendszer elválasztható egymástól), nem teljesen azonos. Egyfelől létezik a térbeli város, másrészt a fejekben élő kognitív változata, amely a fényképek, tervrajzok, térképek dokumentált valóságától is különbözik. Lélektani adottságainkból fakadón gondoljuk a ténylegesnél rövidebbnek a naponta megjárt távolságot, hosszabbnak a régen látott helyre vezető utunkat. Magyarázataink során egységnek érzett környékekre és negyedekre hivatkozunk, amelyek nagyon gyakran eltérnek a kodifikált földrajzi-közigazgatási kiterjedésektől. Az emlegetett, de a hivatalos nyilvántartásokból hiányzó helyek (például a miskolci „Villanyrendőr”, „Centrum”, „Ady-híd”, vagy korábban a „Forint”) vonásai, tájékozódási pontjai többnyire közismertebbek a kerületek, szavazókörök, orvosi körzetek deklarált behatároltságánál. A lakosságot ezért is faggatják urbanisták, akik a fejekben élő térképek megnyilatkozásai révén jutnak a gyakorlatban hasznosítható információkhoz (CSÉFALVAY 1994. 287–298.; LETENYEI 2001. 11–15).

Történésznek ritkán nyílik alkalmuk megkérdezni a kutatott korok szereplőit, holott nagyon érdekes volna ismerni elődeink mentális térképeit.¹ Gyáni Gábor vonatkozó megállapítása szerint a „*kérdés többé nem az, hogy mi történt, mi a valóság, hanem elsősorban az: hogyan élt ez a valóság (az egyéni élet, az emberi és tárgyi környezet) az akkori emberek fejében, tudatos és öntudatlan mindennapi gyakorlatában*” (GYÁNI 1996). Tanulságos források a naplók és igen nagy kár, hogy ritkán élnek túl évszázadokat a hétköznapi halandók diáriumai. Szerencsésebbek vagyunk a sajtó hirdetéseivel és a levéltárakat megtöltő panaszos kérvényekkel, melyek impozáns terjedelmükkel elérhetőek, kutathatók. Mentális térképeknek nevezni talán túlzás lenne a korabeli újságcikkek és iratok alapján megismert vélekedéseket, afféle rajzolatok²v iszont összeállni látszanak jelen témánkról: Miskolc rendezett tanácsú város első éveinek³ tapasztalattörténetéről.

*Jelen tanulmány Miskolc város támogatásával készült: a szerző „Hétköznapiak a modern Miskolcon” mottóval végzett kutatásait 2010 második félévében alkotói ösztöndíjjal segítette Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata.

¹ Információkat konzerválunk a megismert térbeli világról. A szakirodalom kognitív térképezésnek nevezi e folyamatot, holott annak során – képi elemek helyett – inkább érzelmek és ítéletek (pl. a kevésbé biztonságos helyek listái) rögzülnek az emlékezetünkben. Az egyén által ritkán tudatosított és megfogalmazott rendszerek rejtett struktúráját firtatják a rajzoltatással egybekötött interjúk. A megkérdezettek válaszai és alkotásai a mentális térképek, melyek lényegében – az eljárás sikeressége esetén – manifesztálódó kognitív térképek.

² A „városrajzolat” kifejezés nem szerepel szakkönyvekben. Nagyon megtetszett mégis, és már a jelen írás előzményének tekinthető dolgozat (KAPUSI 2006) címéhez is kölcsön vettem – egy tévéműsörtől. Restanciaként pótlom a vonatkozó tudnivalókat: 2005 nyarán készült el a 8 részből álló ismeretterjesztő sorozat „Városrajzolatok–Budapest” címmel. Forgatókönyvét Siklósi Szilveszter írta, Tóth Szöllős András fotografálta; a „városrajzolatok” kifejezést a szakértő-narrátor Niedermüller Péter etnológus professzornak illendő megköszönni.

³ Hasonló érdeklődéssel született meg az 1867–1871 közötti időszakra vonatkozó dolgozat (KAPUSI 2006). Számos – akkor elemzett, de a most tárgyalt években is – változatlanul meglévő adottságra (kóbor kutyák, sáros utcák, még mindig légszusz nélküli közvilágítás) nem tértem ki részletezőn. Az igazgatási kereteket megadó községi törvény az 1871. évi XVIII. volt, a vonatkozó átszervezésekre csak a következő évben került sor; így mondható, hogy ezúttal a rendezett tanácsú város tapasztalattörténetének az első fél évtizedét vizsgáltam.

Mit vizsgálunk valójában? A hazai urbanisztika egyik jeles szakembere szerint „mind a mai napig hiányzik az olyan közmegegyezéssel elfogadott módszer, amelynek segítségével (...) előhívhatók a kognitív térképek” (CSÉFALVAY 1994. 287). Kevin Lynch neve rendszerint felmerül a témával összefüggésben, ezért tesszük fel kérdéseinket az amerikai professzor alapvetései nyomán. Lynch úgy véli, hogy a kognitív térképeink a várost ötféle vizuális eleme alapján jelenítik meg a fejünkben. A tájékozódást és érzékelést alapvetően meghatározzák:

- az útvonalak (összekötő, közlekedést elősegítő funkcióval);
- a csomópontok, tehát a tevékenység-koncentrációt vonzó terek, kereszteződések;
- a jelzőpontok, vagyis a fizikai értelemben talán nem is használt, de például a helymeghatározásban hivatkozott természeti elemek, épületek, kirakatok, bejárati ajtók stb.;
- az elválasztó hatásúnak érzett peremek, szélek (útvonalak, folyóvizek, a „töltésen túl”);
- valamint a jellegzetes karakterrel bíró városrészek, körzetek (CSONTOS–LUKOVICH 1999. 47–51.; LUKOVICH 2001. 64–65.).⁴

A Lynch által meghatározott vizuális elemek tükröződését, lényegében a települési táj percepcióját vizsgáljuk az 1872–1876 közötti város lakossági tudatára utaló forrásokban.

*

Miskolcon és Diósgyőrben sajátosan, a kortársakra elválasztó szélként-peremként hatott a diósgyőri vasgyárat a Tiszai fővonalal összekötő vasúti szakasz, melyet 1873. október 16-án adtak át a forgalomnak. A lakosság útvonalnak is használhatta volna az iparvágányt, kísérleteztek személyszállítással, majd egy hónapon belül megbukott a kezdeményezés („*utasok nem jelentkeztek, beszünttetett*”).⁵ Ezek után már csak a sín látványa foglalkoztatta a miskolciakat. Szűcs Sámuel naplója szerint:

october 23, 24, 25. napjain a Ruzsinban szüreteltem, a gyönyörű helyen fekvő szőlőnek érdekességét neveli, a diósgyőri vasútvonalnak derekán át menetele. A természet gyönyörűségének szemlélete közben, többször láttuk, az emberi ész egyik legszebb találmányát, a mozdonyt a távirati oszlopok mellett itt keresztül robogni” (Szűcs 2003. 70).

A napjainkig fennmaradt vágány városszél-karakterét környezetének beépíthetlensége erősítette. Vonalát nehézkesen tudta meghatározni a sajtó, előzetesen írta az új pályáról, hogy az a „*közép ruzsin oldalon fekvő szőlőkön fog vezetetni, egész a Bárczi úr majorjáig, innen Csaba felett vonul el s a veres ráki vendégfogadó irányában szakad be az állami vaspályába*”.⁶ A hivatkozott kocsmá (a mai Csabai kapu 11. szám helyén állott Veresrák) és a sínek között valójában kilométernyi volt a távolság.

⁴ Kevin LYNCH a bostoni egyetem professzoraként a viselkedéstudományokra alapozott városépítészeti úttörője volt. Los Angelesben, New Jerseyben és Bostonban végzett esettanulmányai során azonosította a mentális térképeket tartalommal megtöltő (fent részletezett) percepció elemeket. Klasszikus műve: „The Image of the City” (The M.I.T. Press, 1960).

⁵ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1873. november 20.

⁶ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1872. március 28.

1. A vasgyári vasútállomás és mozdony 1900 körül készült fényképen. HOM HTD 79.441.1.

A déli városszélként feltűnő vaspályát keresztezte az ország szívéből érkező közút.⁷ Hejőcsaba községen áthaladva jött Miskolcra, ezért mondták csabai töltésnek az akácfa sorok között vezető országutat. A fák lombozata – korabeli sajtóhír szerint – „*az utasnak vagy sétáló közönségnek árnyéket nyújtott*”, az 1875 tavaszán megjelent cikk elsősorban ezért sérelmezte, hogy a városi hatóság alaposan megmetesztette az akácokat.⁸ Közöttük első jelzőpontként az emlegetett Veresrák tűnt fel. Miskolc e kétes külsejű épülettel mutatkozott be az idegennek, aki persze éjjel is bekopoghatott, mert a kocsmához csatolt lakrészben élt a bérlő, ahogyan ezt dokumentálta a korabeli hirdetés: „*a Veresrákhoz címzett mulatókert a hozzá tartozó lakhelyiséggel bérebe vagy italmérésre kiadó. Értekezni lehet a bent lakó Laufer Dáviddal*”.⁹ A környékbéli lumpok fegyverrel jártak a kocsmába, ezért a jóézésű utazó inkább továbbhaladt, hiszen a Veresráktól már biztatón látszottak a baloldali akácfasor felé magasló Mindszenti templomtornyok és a Kálvária.

Az Avas domb északkeleti lábára települt Mindszenti község 1880-ig megőrizte közigazgatási különállását, addig tehát valós határ volt az országút: a falu mindössze két utcája balra esett a töltéstől, ellentétes oldalán, a Veresrákon túl már miskolci földek feküdtek. Ennek ellenére a közút nem hatott városszélként, Mindszenti és Miskolc között rutinszerű volt az átjárás. Egybeérték a község és a város parkjai. A mindszenti oldalon 1864-ben épült föl a stáció domborművek közötti kapaszkodón megközelíthető Kálvária-kápolna. Parkosított lejtőjén mindszientiek és miskolciak egyaránt szívesen pihentek. Alatta a csabai töltés keskeny, kislevegű út volt a korban, ezért a városi túloldalon szervesen folytatódtott a szabadidős terület.

⁷ Az egykori, utóbb városrészeknek nevet adó kapuknál (csabai, szentpéteri, győri, zsolcai) őrbódék és sorompók fogadták az idegent: 1873-ban kezdték szedni a kövezetvámot, hirdették, hogy „*Miskolcz városába csak azon útvonalokon szabad bemenni, ahol sorompók vannak felállítva*” és „*a vámdíj megfizetéséről szóló cédulát mindenki megőrizni tartozik*”. A szántóföldek, szőlődombok földútjain járók tehát illegálisan érkeztek (kivéve a helybélieket, hiszen a miskolci polgároknak nem kellett kövezetvámot fizetniük), de ők is szembesültek a város szélével: mesterséges halmok, határdombok jelezték. Az 1872. szeptemberi közgyűlést figyelmeztették: „*a város határdombjai helyre igazítottassanak. E határ dombok ugyanis némely helyütt tökéletesen széthányattak és megsemmisítettettek*”. Ld. MNL BAZML IV. 1902/c. 124/1872. és IV. 1902/a. 66/1873.

⁸ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. április 1.

⁹ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. január 14.

A miskolci sajtó 1874 tavaszán közölte, hogy szemben a mindszei Kálváriával, ha a „tagosítás életet nyer, a lövölde kert és az amellett kihalásig mintegy 10 holdnyi népkert leendő legszebb kirándulási helye városunk lakosságának”.¹⁰ Az említett lövölde – vendéglővel, zenés-táncos összejöveletekkel érdekesített sportpályaként – 1871 ősztől működött a mai Népkert területén. A szemközti dombra emelt Kálváriával kulturált szórakozásnak, családi promenádoknak adott helyszínt. Sötétedés után viszont megváltozott a környék hangulata: déli irányból a Veresrák, a város felől pedig a Gordon és a temető (lásd alább), valamint az Avas pincéinek csavargói fenyegették a konszolidált polgárokat. Valódi kirándulásnak minősült felkeresni a mai Népkert elődjét, melynek távoliságát a környező kocsmák rossz híre miatt a ténylegesnél jelentősebbnek érzékelték a belváros lakossága.

Mindszent és a mai Szemere utca elődje békés hely volt a nappali órákban. Plébániatemploma szomszédos épületeivel (a Kálvária felőli barokk ispotállal, másrészt a plébániával) szentháromságként szolgálta a hívek lelki életét és a rászorulók testi bajait. Miskolc a korban külön köszönettel tartozott, a városi hetilap 1874 tavaszán idézte fel, hogy a mindszei „Beller József apát a múlt évi reánk nehezült cholera járvány alkalmával, a kálvária alatti helyiséget szíves volt kórházképpen díjtalanul felajánlani”.¹¹ A templom előtti csomópont pihenőre ösztönzött, egyszersmind a továbbhaladás választása elé állította a csabai töltésen érkezőt. Keletre fordulva (és átvergődve a Zöldfa fogadón túli szegényes Gordon városrészen) a Tiszai vasút indóházához lehetett jutni. A csabai töltés irányvonalán haladva tovább, a Szinva patak feletti Forgó-hídon (a mai „Villanyrendőr” elődjén) keresztül a belvárosba ért az utazó. Harmadik választásként nyugatra fordulhatott az Avas alatt, felkanyarodhatott a domboldal pincéihez, ősi templomához; vagy északra tartva az Alpapszer (mai Rákóczi) utcán a Szinvához ért és a vágómalom hídján átkelve, a Sötétkapun keresztül jutott a belvárosba. Morfondírozhatott Mindszenten, de szerencsés volt, ha tudott a nappali és az esti utcakép közötti disszonanciáról. A templom és a parkok fényes idilljét éjjeli fegyverropogás váltotta. Lakossági panaszt közölt 1872 februárjában a miskolci hetilap:

*tanúm a Mindszent utcának minden lakója, hogy ezen utcában ablakaink alatt minden éjjel lövöldöznek a Veresrákról s az avasról hazatérő korhelyek, s kivált vasárnapról hétfőre virradó éjjel majdnem folytonos a lövöldözés úgy, hogy nem csak éjfélnél, de hajnali szendergésünk is nem egykor szakítottat félbe egy-egy ablakunk előtt eldördülő lövéstől.*¹²

Mindszenten a gyanútlan idegenre nem csak betyárkodó duhajok leselkedtek. A munkácsi görög katólikus püspökség javaihoz tartozó mindszei sörházban fáradt el 1872. márciusi éjjelén Szendrő község református lelkésze. Balszerencséjére betoppant egy miskolci rendőr-örmester meg az őt kísérő közhajdú. Hollner Lajos korcsmáros úgy emlékezett a fejleményekre, hogy „bár Geider József pincér saját ágyába szándékozott a tehetetlen állapotban lévő V. J. urat lefektetni, ennek dacára, a senkit meg nem sértő, ártatlan egyént bekísértetni parancsolta” az örmester. Amikor a Sötétkapuhoz érve magyarázkodni próbált az eszmélő lelkész, a hajdú karddal durván összekaszabolta őt.¹³ E szerencsétlen történet dokumentációja megörökítette, hogy a (mai Földes Ferenc utca bejáratával szemközti) mindszei sörház folyamatosan működött; a korcsmáros mellett még a pincér is helyben lakott. Miskolc rendőrei Mindszent községben is cirkáltak. Az örmester úgy mondta visszaemlékezően, hogy „néhány utcát összeszejtartam, a Gordonból Mindszent felé jöttem, a mindszei sörházban világot látván bementem a sörházba egy pohár bor megívása végett”. Sok jóval nem kecsegtetett, hogy korhely és rendőr éjjel-nappal bort és sört egyaránt fogyaszthatott a kocsmában. Komoly szakember, Zurik János miskolci serfőző vette át a bérleményt 1875 elején,¹⁴ de a nyitvatartási rend és a fogyasztási szokások változatlanok maradtak.

¹⁰ Borsod-Miskolci Értesítő 1874. április 23.

¹¹ Borsod-Miskolci Értesítő 1874. május 21.

¹² Borsod-Miskolci Értesítő 1872. február 29.

¹³ MNL BAZML IV. 1905/b. 227/1872.

¹⁴ Borsod-Miskolci Értesítő 1875. január 14.

Fokozta a helyi lakók elkeseredettségét, hogy a sörháztól néhány méterre keleti irányban (a mai Mindszent tér és a Szemere utca sarkán) a „községhez tartozó Nagy bárány korcsma”¹⁵ is otthont adott a tivornyázóknak. Rudy János kávé rádásul bejelentette 1874 elején, hogy a „Mindszent utcában, Hilo Márton úr házában új kávéházat a miskolczi polgári és honvéd lövöldéhez” megnyitotta.¹⁶ A korabeli vendéglátás általános kondícióit 1873 szeptemberében szabályrendelettel körvonalazta Miskolc város képviselőtestülete. A dokumentum deklarálta, hogy egyházak, iskolák és közintézmények „közvetlen közelében korcsmát vagy pálinkamérést nyitni nem szabad”, persze ehhez képest az imént láttuk mi-csoda tobzódás volt a Mindszenti templom környékén. Előírás szerint kellett a helyiség jól látható falára kifüggeszteni az iparendedélyt és az árlistát. A nyitvatartásra vonatkozó passzus kifejező érveléssel került a szabályrendeletbe:

*a pálinka mérsékelt ivására az alsóbb néposztálynak leginkább munkára menés előtt lévén szükségése, a tisztán pálinkamérő üzletnek nyitvatartási ideje nyáron, vagyis április 1-től október elejéig reggeli 3 órától esteli 10 óráig, a többi hónapokon pedig reggeli 5 órától esteli 9 óráig engedtetik meg.*¹⁷

A mindszenti ispotállal szemben állt a Zöldfa vendéglő (a mai Mindszent tér 3. szám helyén). Fénykorát a 19. század derekán élte, jelzőpontként viszont a korszakunkban is hivatkoztak épületére, előtte petróleumlámpa világított. Egyébként a látási viszonyokat befolyásoló közvilágítási hálózat nagyon lassan fejlődött Miskolcon. Rengetegen panaszkodtak, az egyszerű utcai lámpák lángját könnyen elfújta a szél, két lámpagyújtogató nem tudott mind a 94 lámpa folyamatos működésére, megfelelő állapotára felügyelni (1875 elejétől némi javulást eredményezett, hogy háromra emelték a rendőrségi szervezet kebelén belül alkalmazott lámpagyújtogatók számát).¹⁸ Visszatérve az említett jelzőponthoz, újsághirdetés lokalizált ekképpen 1876 februárjában: a „Gordon utcában, a Zöldfa vendéglő háta megett lévő 344. sz. alatti ház”.¹⁹ Akkoriban még nem a mai szokás szerint (utcánként újra kezdve) számozták a házakat. Miskolc egészét a Szinva déli oldalán indulva a Tiszai pályaudvartól Diósgyőr felé, majd a patak északi partján visszakanyarodva a Győri kaputól a Gömöri indóházig egyetlen sorozattal (1-től 2915-ig) számozták végig. (E rendszer alapját az 1817-es Dombly-féle térkép jelentette, de a később beépített területek és a megosztott porták hozzáadásával elcsúszott az eredeti számozás.) Az épületeken kötelező volt feltüntetni ezt az úgynevezett népsorszámot. Nagy Boldizsár rendőrkapitány 1872 februárjában jelentette, hogy a „város utcáiban több házról a népsor számok, részint építkezések, részint pedig bemeszelések által megsemmisítve, hiányzanak”. A tanács ezért rendelkezett úgy, hogy az „eltűnt népsor számok 30 nap alatti helyreállítására az illető háztulajdonosokat kötelezzék”.²⁰

Mindszenttől keletre, a lövöldétől északra feküdt a szegényes Gordon városrész, melyet temető választott el a kedélyes Népkerttől. Kelet felé a vasútig futó párhuzamos utcáit (az Alsó/Nagy és a Felső/Kis Gordont, melyek közül a déli Felső a mai Dankó Pista, az Alsó pedig a Vörösmarty utca szakaszával azonosítható) síkátorok kötötték össze. Egy ilyen „másfél öles köz, mindenféle gazsággal s bozóttal benőve” volt a tárgya az 1872 tavaszán kelt panaszos levélnek. Ahogyan írták az érintett lakosok:

¹⁵ Borsod-Miskolczi Értesítő 1876. november 23.

¹⁶ Borsod-Miskolczi Értesítő 1874. január 1.

¹⁷ MNL BAZML IV. 1902/c. 257/1873.

¹⁸ MNL BAZML IV. 1902/a, c. 325/1874.

¹⁹ Borsod-Miskolczi Értesítő 1876. február 17.

²⁰ MNL BAZML IV. 1905/b. 147/1872. Egyes belvárosi épületeken (például a Városház tér 5. számú házon a 2465-ös) máig fennmaradt a faragott népsorszám. Korszakunkban nem volt országosan egységes gyakorlata a városi ingatlanok számozásának. Pécssett a portákat 1864-ig városrészenként, később már utcánként számozták, de 1885-ig úgy, hogy az azonos oldalban folyamatosan haladó sorozat az utca végén fordult vissza, így az eggyessel szemközti ház kapta a legmagasabb számot (PILKHOFFER 2006. 44.).

ezen sötét közben télen nyáron egyaránt szállás nélküli éjjeli s nappali csavargók meghúzván magukat minden vagyonunk védtelenül ki van téve orzásaiknak, de az utcabeliek is minden dögöt éjjelenként ezen örökös kotuba csempészvén, nekünk szegény ott lakóknak örökösen az ily romlott hulláktól megvesztegetett levegőt kell szívunk.

A beadvány nyomán megtartott hatósági szemle tisztázta az ijesztő zugok keletkezési körülményeit: „*az itteni telkek egyes szántóföld daraboknak keresztül szaggatása által alakulván, régen a közbenső darabokhoz hozzá juthatás céljából ugyan azon szántóföld daraból hagyathattak ki a nevezett közök*”. Biztonsági és egészségügyi okokból engedélyezte a tanács, hogy a panaszos lakosok portáikhoz csatolják a területet és megszűnjön a köz, az „*ártalmas zshiványfészek*”.²¹ A Gordon utcáinak alig voltak jelzőpontként szolgáló épületei, hiszen a korábbi szántóföldön települt városrészben zömmel szegénysorú lakosok éltek. Kivételesnek számított özv. Kis Gyuláné született Lőcsey Karolina háza a Zöldfa közelében, a Gordon utca 360. népsorszám alatt. Kilenc szobájával laktanyának bérelte a város, de a Stecher főhadnagy parancsnokságához tartozó katonák ottléte sem emelt a környék niveljén, sőt a fegyelmezetlen legénység által okozott károk, kitört ablakok bosszúságot és költségeket jelentettek Miskolcnak.²² A kaszárnyán túl jelzőpontként lehetett még hivatkozni a Messzelátó kocsmára (az Alsó Gordon utcán, a mai Vörösmarty és Király utcák sarkán), amely környéke szalmafedeles viskóinál stabilabb építmény volt. A Gordonban működő két iskola is komolyabb házakat sejtetett, másrészt folyamatos panaszkodásra adott okot, hogy a gyerekek sáros időben képtelenek voltak azokat megközelíteni. Az említett sikátorokon száraz időben sem fért el jármű, eső és havazás idején teljesen megbénult a városrész, keleti végében „*gyalog ember is csak a tiszavidéki vaspálya főnökség által napszámosai részére készített gyalog úton*” járhatott.²³

A Gordontól északra a Szinva patakig terjedő városrészen a Szirma utcák osztoztak. Urbánus, változékonyabb környék volt, mégis alvéggként emlegették, és helyzetének periférikus voltát mutatta, hogy a viszonylag egyszerű utcarendszerén minden esetben tudott kiigazodni a rendelkező hatóság. A patakkal párhuzamos Felső Szirma utcából (mai Arany János utca) arra merőlegesen, délre nyílt a Gordonba vezető Alsó Szirma utca (megközelítőleg a mai Király utca elődjeként). Tamás József térképrajzolással bizonyította a tanácsnak, hogy háza az Alsó, nem pedig a Felső Szirma utcán állt, az utóbbi burkolatáért így jogtalanul kértek tőle anyagi hozzájárulást. Közlekedési szokásairól írta, hogy a kövezett Felső Szirma utcát nem is használta, mert a „*malomhozi felső kis közön könnyebben kijutok a fő utcára, s a fő utca is ki van burkolva, s leginkább ott is járok*”.²⁴

Közigazgatási tekintetben eleddig Miskolc első szakaszáról beszéltünk. Eredetileg (a 18. szádtól) négy negyede-fertálya és tizenkét szakasza volt a városnak, azaz minden negyed három szakaszt foglalt magába. A neoabszolutizmus idején cserélték fel a nagyságrendet, a négy egységet az 1850-es évektől szakaszoknak, illetve az azokon belüli utcacsoportokat negyedeknek nevezték egészen a századfordulóig. Két tengely – a nyugat-keleti Szinvával párhuzamos Serház, Nagyhunrad és Széchenyi utcák; valamint az ezekre merőleges Városház tér–Avasi templom képzeletbeli vonala – osztotta Miskolcot négy szakaszra (KAPUSI 2005. 633-634). Korszakunkban négy közigazgatási tanácsnokot választott egyszerre a város, minden szakasznak külön tanácsnoka volt, aki az összeírásokat, az adószedést és az egyéb operatív ügyeket koordinálta, jelentett a városházán utcáinak általános viszonyairól. A lakosság hétköznapi rutinjában mégsem volt különösebb szerepe a szakaszoknak, azok létét alig emlegették a beadványok és az újságcikkek.

²¹ MNL BAZML IV. 1905/b. 399/1872.

²² Nem éppen veszélytelen bevételi forrása volt a háztulajdonosoknak, ha katonai célokra adták bérbe ingatlanait. Sugár Dávid megbecsült, jómódú polgárt és fiát bajonettel szurkálták össze a zsidó család házában elhelyezett honvédek. MNL BAZML IV. 1902/c. 46/1873.

²³ MNL BAZML IV. 1905/b. 138/1873.

²⁴ MNL BAZML IV. 1601/b. 170/1871. A Szinvára épült Kismalomról esett szó, melynek tulajdonosa sűrűn cserélődött. Nagy Ignác malmaként emlegették 1871-ben; négy évvel később a Miskolci Takarékpénztár adta bérbe; 1876-ban pedig már a diósgyőri Jávorszky Ferenc volt a Kismalom tulajdonosa. Ld. *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. augusztus 26. és 1876. február 17.

Az első szakasz például nagyobb felületen érintkezett a főutcán túli – a Gömöri indóházától a Városház térig terjedő – negyedikkel, mint a Szinva azonos partján fekvő, de az Avas túloldalára eső Gyöngyvirág–Meggyesalja utcák–Danyi völgy–téglagyárak környékbéli második szakasszal. Jelen írás az egykori mentális terekkel foglalkozik, a továbbiakban azért nem követi a közigazgatás rendszerét, mert a korabeli fejekben élő kognitív térképeket sem befolyásolta a négy szakasz léte.

Miskolc keleti alvégének a Zsolcai kapu volt az északi része. Vasút határolta az ipari negyeddé fejlődő területet, ahol a Gömöri indóház fogadta a keletről utazót. Nagy forgalmú csomópont volt a Zsolcai kapu, jelzőpontjai gazdasági és igazgatási épületek, melyek közül a Borsod-Miskolci Gőzmalom (Zsolcai kapu 46. szám) és a sóház (a mai megyei rendőr-főkapitányság helyén, Zsolcai kapu 32. szám) vonták leginkább magukra a figyelmet. A helymeghatározásokban hivatkoztak az indóház akkor még jelentéktelen épületére is (az impozáns pályaudvar – Pfaff Ferenc tervei alapján – később, 1898-ban emelték). A Zsolcai töltésnek nevezett országút oldalain párhuzamos járdák vezettek a belvárosba. A töltéstől északra és a sínek után Engel Sámuel fakereskedése és özvegy Kubacska Istvánné telke előtt haladt nyugatra a 10-12 lábnyi gyalogjáró. Az út túloldalán, a gőzmalom bejáratánál lévő járda kövezett volt, a sétálók közlekedését mégis gyakorta sártenger akadályozta. A pest-duklainak mondott országút magas töltéséről esővíz, hó és sár hömpölygött a járdákra. A szakasztanácsnok 1873 telén így értékelte a helyzetet:

a gyalog járók valóságos habarékban kénytelenek úszni. Leginkább így van ez a 4. sorszámú özv. Kubacska Istvánné tulajdonát képező kertenél, hol is – személyes meggyőződésem, illetőleg habuckolásom szerint – járni anélkül, hogy bokáig ne gázoljon az ember, nem lehetett. A Borsod-miskolczi gőzmalom igazgatója – a kapitányi hivatalnál eredmény nélkül tett megkeresés után –, hogy hivatalnokai naponta ne legyenek kénytelenek habarékban úszni, a járda kövezetére köszén-salakból csináltatott gyalogutat.²⁵

Az állami kezelésű Zsolcai töltést utóbb kőlapokkal borították, de az arra sétálókat nem csak a sár boszszantotta. A helybeli hetilap szerkesztője 1872 szeptemberén zsörtölődött ekképpen:

alkotmányosságunk hatodik évét éljük, s mégis Miskolcon, amint a vasúti indóházaktól²⁶bejövünk, egy sárga-fekete kapuval kell először is találkozunk, mely kapu a sóház, a magyar királyi sóház kapuja. Ugyan tisztelt sótárnok úr, nem juthatna ott egy pár forint e rossz emlékeket keltő (császári – K. K.) szín bemázolására.²⁷

A Búza térre érve újból a közlekedés borzolta a városi polgár kedélyét, valóságos forgalmi dugót okoztak az utat előzőnlő vásárolók. Tehetetlen volt a város, mert a helypénzszedés joga akkoriban még a diósgyőri koronauradalmat illette és az nem törődött a lakosság hétköznapijaival. A Búza térről a korzóra vivő Király utcán ráadásul egy keskeny híd fokozta a torlódást. Csomópont volt a Szinva és a Pece patak találkozásánál fekvő Király utca. Kocsmák (a Dvorszky-házban Weisz Adolfé, azzal szemben Friedman szeszkereskedése), a diósgyőri koronauradalom mézárszéke, fogadók (Láczainé háza, 2715. szám), üzletek (Rott-ház – 2706. sz.; Kováts György háza – 2708 sz.; a korai Berzi bolt a Szikorani házban – 2709. sz.; Schvarcz Ferenc üzlete – 2729. sz.) szolgálták a vásárolók igényeit. Növelte a környék érdességét, hogy a Király és a Szirma utcáktól keletre a Szinva ágai szigeteket képeztek, az volt az ún. Belegrád. Városiassága, általános helyzete vitatémát jelentett. Dvorszky János helyi lakos szerint a külvároshoz tartozott a sziget, ott főzte a pálinkát és szerette volna a melléktermék „moslékot haszonra, vagyis sertések hizlalására” fordítani.²⁸ A hatóság szomszédos érdekekre, egy katonai kaszárnya közelségére és a belvárosban (tehát a Belegrádot is odasorolta) 12-nél több disznót tartani tiltó szabályrendeletre hivatkozva húzta keresztül Dvorszky számításait.

²⁵ MNL BAZML IV. 1905/b. 217/1873.

²⁶ A Tiszai pályaudvar felőli forgalom is a Zsolcai kapun haladt keresztül. Az említett burkolási munka idején a szűkös Gordon utcára kényszerültek a bérkocsisok, mivel a Széchenyi utca keleti meghosszabbítása, a mai Bajcsy-Zsilinszky utca a korban még nem létezett: a Zsolcai kapuból nyíló porták a Szinvaig terjedtek.

²⁷ Borsod-Miskolczi Értesítő 1872. szeptember 26.

²⁸ MNL BAZML IV. 1905/b. 200/1872.

2. Miskolc város Adler-féle térképe, 1885. HOM HTD II. 30.

A Búza tértől északra fekvő Szeles utca kevésbé nyüzsgött, mert a Gömörből érkező közúti forgalmat már az északi városhatár csomópontja, a Szentpéteri kapu–Tetemvár térsége felfogta, lassította. Miskolc minden irányban terjeszkedett; egy szomszédok közötti határvita 1872 májusában a Dombly-térképre hivatkozva megállapította, hogy a Szentpéteri kapuban lévő 2261. és 2262. népsorszámú telkek közötti vízvezető árok 1817-ben azon a „helyen a város legkülső északi szélit” képezte.²⁹ Az említett ingatlanok közelében lévő Forty-házat laktanyának bérelte Miskolc városa. Jelzőpont volt a kaszárnya, 9 szobájával és melléképületeivel századraktárnak használták.³⁰ A közeli Tetemváron Bató István házat is laktanyának bérelte a város, szomszédjában pedig katonai kórházat működtetett Borsod vármegye. Az utazók és a bakák folyamatos jelenléte, a tetemvári pincék bora vigalmi negyedde formálta a környéket. Központi létesítménye volt a Szarvas vendéglő, melynek vonzáskörzetéről panasolta a sajtó, hogy a „tetemvári pincze sorokon megint elszaporodtak a hegyi nimphák, nem ártana, ha egy kis hajtóvadászat tartatnék reájuk”.³¹ Jöttek-mentek a vásároló kuncaftok, a tetemvári (mai Petőfi) téren piacoztak; egy névtelen felvidéki atyafi éppen a Szentpéteri kapu valamelyik fogadjában szembesült a legendásan pislogó miskolci kocsonyával.

²⁹ MNL BAZML IV. 1905/b. 344/1872

³⁰ MNL BAZML IV. 1905/b. 45/1873.

³¹ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. augusztus 5.

A Tetemvár, a Bábonnyibérc és a Bodótető közötti völgyekben érték el a belvárost a Pece patak ágai. Falusias arculatát a 20. század közepéig viselte e vízfolyásokkal szabdaltszerű északi periféria. Korszakunk kezdetén köztéri világítás még a belvároshoz legközelebb eső Fazekas utcán sem volt. Az ottani lakosok imponáló áldozatvállalással értek el változást: a saját költségükön állított négy lámpát a városnak ajánlékozták, s úgy a petróleumról már kötelező volt gondoskodni a hatóság.³² Hasonló agilitással gyűjtöttek pénzt 1872 farsangján a – Tóth és Kismajor (mai Vologda és Mátyás király utcák környékén létezett) utcákat a Pece felett összekötő – Fecske híd helyreállítására. A táncvigalom bevétele nem fedezte a költségeket, de a lakosok elérték, hogy a város átengedje a Szinva vágómalmának elbontott hídjából kikerült gerendákat. Pénzt nem kaptak, hiába hangoztatták, hogy Miskolc „minden részéből erre jártak a birtokosok, ezen vonalon túl eső szőlő s földbirtokukhoz”, másrészt „tűzvész esetén a város vizes hor-dói s tűzoltó szerek szállíthatása miatt, ezen különben is összeépített s könnyen éghető városrész” híd nélkül bajba kerül.³³ Saját erőből 1873 tavaszára csak egy kisebb – szekérforgalomhoz alkalmatlan, de gyalogjárást legalább biztosító – Fecske hidat emelhettek az öntudatos helybéliek.

Miskolc északi határában szőlődombok, borospincék és szántóföldek biztosították lakossági megélhetést. Léteztek oly hatalmas belvárosi porták, melyek egészen a lankákig terjedtek. Kohn Salamon szeszgyáros, malomtulajdonos kertje a Kishunyad utcáról elért a Nagylánytetetőig. Kategorizálása éppen emiatt adott lehetőséget eltérő értelmezésekre. Az izraelita Kohn sertéseket akart hizlalni, de a képviselőtestület belvárosinak minősítette a portáját, ahol ezért 12 disznónál többet nem tarthatott. Hiába protestált, hogy a kert vége periférikus területen feküdt.³⁴ Alapvetően mezőgazdasági övezet volt tehát az északi városperem, de a temetőktől nyugatra eső Kőporos pincéit ipari raktározásra is használták. A Groák testvérek tervezett petróleum-lerakata ellen hevesen tiltakoztak a szomszédok. A vállalkozók raktára alig tíz méterre esett a patinás Királypincétől, melyet a Mindszent kapcsán emlegették Zurik János sörfőző bérelt a diósgyőri koronauradalomtól. A Kőporoson tehát bort, sört és petróleumot tároltak, hiszen Groákéktól sem lehetett megvonni a jogot, mivel Koos Márton már évek óta engedéllyel raktározott petróleumot közeli pincéjében.³⁵ A nyugalmas borozatókat időnkénti puskadurrogás is bosszantotta. Lövölde működött a Kőporoson, 1874 tavaszán 4000 darab téglafelhasználásával újítták fel a városban állomásozó katonaság által használt lőtér építményeit.³⁶

A Kőporos alatt, Miskolc Győri kapuja városias létesítményeivel fogadta a Bükk és Diósgyőr felől érkezőket. A Zöldkert utcában (a mai Aba u. környékén) 1874-től működött Martin Károly és Schak Martin Mária uszodája. A modern időket reprezentáló építményről feljegyezte a sajtó, hogy az uszodának „minden nap meg vannak a maga látogatói. Tagadhatatlan, hogy az rég érzett hiányt pótol városunkban. Akként van berendezve, hogy a vizet belőle egy 24 óra alatt tökéletesen le lehessen ereszteni és frissel megtölteni”.³⁷ Mindezzel együtt, a Szinva parti létesítmény látványa jócskán különbözhetett az uszoda fogalomhoz társított mai elképzelésektől. Rátermett cseh filmeseket ihletett volna egyes rendezvényeivel, mint például az 1875 augusztusában a sajtó által ekképpen megörökített:

[az] amerikai humbug Miskolcon sem ismeretlen már. Az uszoda helyiségében múlt vasárnapra plakátok által kutya verseny hirdettetett, 50 kr bemeneti díj mellett. Várták a vendégek a kutya comédiát, azonban sem comédia, sem kutya, sem komédiás látható nem volt, hogy azonban komédia nélkül a nap még se múljék el, estve 7 ½ óra felé, a katonák szívességéből négy kutya még is előkerült, hogy a zsinagoga felűzött 10 pár virslit megegyék; mint halljuk egy öreg vizsla tudott legjobb étvágygal enni. – Prosit”.³⁸

³² MNL BAZML IV. 1905/a. 763/1872. A közvilágítás fejlődéséről lásd KAPUSI 2006, 219–221.

³³ MNL BAZML IV. 1905/b. 211/1872.

³⁴ MNL BAZML IV. 1601/b. 132/1871.

³⁵ MNL BAZML IV. 1601/b. 157/1871.

³⁶ MNL BAZML IV. 1902/c. 63/1874.

³⁷ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. július 27.

³⁸ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. augusztus 5.

A közösség által fenntartott szegényápolda is városokra jellemző intézmény volt. A miskolci éppen a Győri kapuban (a mai 27. szám helyén) látta el a rászorulókat. Korszakunkban a szociális gondoskodásnak sajátos nevelő-regulázó célzata volt, a szegényeket a kilátástalan helyzet és a hatósági kényszer egyaránt az ápoldába hajtotta. Nemes szándék és megbélyező fölényeskedés elegyedett patronálásukban, e kettősségnek adott hangot a sajtó híradása: a „városi ápoldában berendezett meleg helyiséget és népkonyhát – eddigelé mintegy 30-40 hajlék és alamizsnára szorult egyén veszi igénybe. Reggel egy kis kenyeret, kevés pálinkát és délbe levest kapnak, de vannak köztük olyanok is, kiket erővel kellett oda bevitetni, s mindent elkövetnek a kiszabadulásra, ezek azon dologtalan csavargók, kik könnyű koldulással tartják fel életüket, és a társadalom testén, mint férgek élőködnek”.³⁹Néhány hónappal korábban a városi közgyűlés ugyancsak az ápolda kihasználtságáról tárgyalt. Rögzített jegyzőkönyve hasonló stílussal utalt az intézmény falain kívül boldogulni próbáló szegényekre, mint potenciális veszélyforrásra:

„dacára annak, hogy Miskolc városa szegényeinek ellátása céljából ápoldát igen nagy áldozattal tart fenn, a házanként járó koldusok száma aggasztólag szaporodik, s ezek között a dolog nélküli munkaképes csavargók tolvajlásai, merész követelései által a közbiztonságra is veszélyessé válhatnak, utasíttatik rendőrségünk, hogy a koldulás lehető beszüntetésére nézve, különösen pedig a munkaképes dologtalan csavargók befogatása, eltoloncoltatása iránt erélyesen, s teljes szigorral intézkedjék”.⁴⁰

A Diósgyőrből érkező út elhaladt a Szent Anna (másképpen Veres) templom és a túlsó – az ápoldáéval azonos – oldalba épült koronauradalmi serház előtt. Mindkét épület megélte a jelent és már a tárgyalt korszakunkban jelzőpontként hivatkoztak azokra. A katolikus Szent Anna templom 1816 és 1823 között épült, Felső-Miskolc egészének a lelki központja volt. Profán a földrajzi közelség, de a serházat is anynyira jelentősnek érezték a kortársak, hogy arról nevezték el a Tizeshonvéd utca elődjét.

3. A Szent Anna-templom és plébánia képeslapon, 1910 körül. HOM HTD 73.472.1.13.

³⁹ Borsod-Miskolczi Értesítő 1875. március 11.

⁴⁰ MNL BAZML IV. 1902/a. 6/1875.

Magát a serházat (a mai Tizeshonvéd u. 21. szám Szent István út felé eső oldalán) 1871-ben a nagyhírű Zurik János bérelte a diósgyőri koronauradalomtól. Készletének egy részét a közeli Kőporos Királypincéjében tárolta, sörét a Győri kapun túl, Mindszinten is mérte. Az árpolda, katolikus templom és a sörház környéke városias arculattal bírt, ellenben a Szinva patak túlsó oldalán téglagyárak (Furman Jánosé; Engelman B. Jánosé) működtek, és az Avas lábáig terjedő ipari övezetet csakis a legszegényebb miskolciak választották lakóhelyül. Az új fogásnak nevezett Danyi völgyben e korban alakult ki a 20. század derekáiig élt szomorú jelenség, hogy a nyomorgók „földhöz ragadt szegénységtől indítatva, az elhagyott s beomlott pincelyukakat fogták fel lakásul, vagy pedig a sziklában vájtak kisdud szobákat, hogy házbért ne kelljen fizetni”.⁴¹

A Győri kapuból két jelentősebb útvonal vezetett a belvárosba: a Szinva ágai között és azoktól északra haladó Nagyhunyadi utca, valamint a patakon túli Urak utcája (a mai Petőfi utca). Utóbbi különösen megsínylette a folyóvíz közelségét. Igen forgalmas volt, hiszen a délebbre párhuzamosan haladó Meggyesalja és Gyöngyvirág (mai Avasalja) utcák kövezetlenek és szűkösek voltak, 1872 decemberében ezért is írta a Szinva szabályozását sürgető lakos az Urak utcájáról, hogy az „egy egész városrész egyedüli közlekedési vonala”. Zsúfoltságát fokozta a hadsereg jelenléte: ott állt a Szepessy-féle lakatya, melyet Borsod vármegyétől bérelt Miskolc városa. Közeliében működött a „Honvédhez” címzett kávéház. A diósgyőri vasgyár, a faraktárak és a téglagyárak áruforgalma szintén oda esett, így az eredetileg jó minőségű és kövezett Urak utcáján kátyúk és gödrök keletkeztek. Miskolc város modernizálásának egyidejűleg kellett újabb szakaszok burkolatáról gondoskodni és a már kövezett, ezért frekvenciát, gyorsan romló utcákat karbantartani.

A belváros nyugati felvégét képező Nagyhunyadi utca felemás karakterrel bírt a korban. Egyrészt rendezetlen volt, épületei nem illeszkedtek egységes frontvonalra; az utca déli vonulatát kettészelte a Szinva patak felső malomárka;⁴² északi részét pedig számtalan apró – a párhuzamosan haladó Kishunyadi utcára nyíló – sikátor tagolta. Mindezzel együtt tekintélyes polgárok és nemes családok laktak, emeletes házak, városias létesítmények övezték. A korabeli forrásokban szerepelt „Kun János fürdőháza”,⁴³ ami valószínűleg azonos volt a mai Hunyadi u. 21. sz. helyén állott sárga fürdővel. Jelzőpont funkcióját erősítette, hogy előtte egy éppen 1873-ban újjáépített szekérhíd kötötte össze a Szinva által elválasztott Nagyhunyadi és Urak utcákat. Száz méterrel kelet, vagyis a belváros felé, Óváry László telke (megközelítőleg a mai Hunyadi u. 5. sz.) mellett 1872-ben épült vassal erősített szekérhíd a Szinva anyáarkára. Óváry főutca felőli szomszédja Sassy István ügyvéd volt; a Nagyhunyadi szemközti (mai páros) oldalában szintén megbecsült polgárok laktak. Klein Ede építőmester (aki 1870-1871-ben az új városháza építkezését irányította) és szomszédja, Kobek József kőműves (a Kálvária kápolna egyik kivitelezője) a mai Hunyadi u. 14. szám alatti telken osztoztak.⁴⁴ Otthonaik közelében már állt a korban és fennmaradt napjainkig az emeletes Peszkár ház (Hunyadi u. 10. sz. DOBROSSY 1997. 131). Eggyel odébb (a korabeli 1660, mai 8. sz. helyén) Furman János téglagyáros lakott. Az utca legszebb háza volt a szomszédos Szathmáry Király „magna curia” (Hunyadi u. 6. sz.), mely a jelent is megélte. Földszintjén Szathmáry Király Pálné született Platthy Ida, a ház úrnője boltot tartott fenn: felsőszolcai birtokán nevelt oltványait, virágait, gyümölcsseit és egerlövői borait árulta. Rácz Ádám könyvnyomdája saját házában, a közelmúltban lebontott Hunyadi u. 2. (korabeli 1665.) szám alatt működött. Végül, a Nagyhunyadi utca – Városház tér sarkán állt Miskolc város leromlott állagú kocsmája (a mai Városház tér 12. helyén, korabeli 1666 szám). Rozoga épületével sokat rontott a környék színvonalán, de jelzőpont volt: forgalmához illően pertóleumlámpa világított a bejáratánál. A korcsmát időközönkénti árveréssel kiadták, és azt 1857 – 1875 között egyetlen bérlő, Schlesinger Izrael működtette. Az épületnek a város volt a gazdája, így az

⁴¹ MNL BAZML IV. 1905/b. 218/1873.

⁴² A Szinva fő medréből malomárok ágazott északra a Győri kapuban, megközelítőleg a szegényárpolda magasságában. Kettéosztva haladt a patak, ezáltal szigetre kényszerítve a Nagyhunyadi és az Urak utcájának egy-egy részét. A mai Bartók téren a malomárok is kettéváltak: egyfelől délre fordulva visszatért a Szinva anyamedrébe, másrészt a Nagyhunyadi és Széchenyi utcák kertjeiben folytatta önálló útját a mai Erzsébet térig és csak az ottani papmalom alatt torkollott végleg a Szinva főágába. Onnantól egészen a Király utcáig folyt osztatlanul a patak, keleti szigetéről, a Belegrádról pedig már szólunk.

⁴³ MNL BAZML IV. 1905/b. 138/1873.

⁴⁴ MNL BAZML IV. 1905/b. 380/1872.

egyik fél sem áldozott a fejlesztésre; Schlesinger viszont jó szakemberként gondoskodott törzsvendégekről. Kocsmája a „*kőbányai első magyar részvényes sörfőzde sör-raktára*” volt, ahol a korban népszerűsödő ital „*úgy nagyban, mint kicsinyben, mindenkor valódi minőségben, eredeti áron kapható*” volt.⁴⁵ Tulajdonos és bérlő 1875-ben már nem tudott egyezsége jutni: Schlesinger sörraktára átköltözött a Városház tér szemközti (2460. számú) házába, ahol „*díszes nyári mulatót*” is berendezett. A városnak még egy évvel később sem akadt új bérlője, hiszen Schlesinger szomszédos és nívós sörraktára mellett nehezen élt volna meg a szűkös és leromlott építmény működtetője. Nyári időszakban legalább az udvarát hasznosítani lehetett, 1876 júniusában például „*Kreutzberg állatsereglete*” szerepelt a városi kocsmák kertjében, ahol végig lehetett nézni az állatok etetését és az előadást „*élő bárányfal farkasok és hiénák között*”.⁴⁶ Vásári mutatvány volt az, hiszen a Városház téren és a főutcán akkoriban még piacokat tartottak. Maradva a Nagyhunyad utcánál elmondható, hogy az elején álló csúfos kocsmával, összhang nélkül beépített telkeivel, a szűkös közökkel és a Szinva malomárkával is az egyik legjobb környéke volt a korabeli Miskolcnak. Díszítette a tornyos evangélikus templom, üzlet volt Öttvös Ferenc (1635. szám), Kis János (1636. szám), Groszman József (1649. szám), Tóth János (1655. szám), Furman János emlegetett házában és a Bodolai házban (1688. szám) is, Pázmán Mihály portáján meg kávéház működött (1653. szám). A Nagyhunyad érdekes bemutatónak adott teret 1874 nyarán, ott tették mustrára a város utcáinak kövezéséhez használandó anyagokat, hogy a közönség „*maga hozhasson ítéletet a tett kísérletek minősége és ára felett*”. Próbajárdaszakaszokat építettek:

*[a] város kocsmája szegletétől a nyomda épület szegletéig eperjesi cement készítmény, készítette Csáthi Szabó István illetőleg a magyarországi gyár -, a nyomda épület alsó szögletétől a Szathmáry K. Pál úr háza kapujáig készült olaszországi betonozás szerint, alól kufsteini, felül portlandi cementből, készítették Klein és Kobek olasz munkások által; a harmadik rész Furman János készítménye egészen saját házáig, felül ugyancsak portlandi cementből.*⁴⁷

E nagyon érdekes próba után, 1876 nyarára a Nagyhunyad utca egészét kikövezték.

Miskolcnak és Borsod vármegyének is közigazgatási centruma volt a Városház tér. A farkasszemet néző színházak környezete csomópontnak minősült, különféle szolgáltatóknak biztosított megélhetést. Szinay István fényképész 1875 nyarán tudatta a közönséggel, hogy „*10 év óta fennálló fényírdamat (Nosztitius ház, megyeház átellenében) alakítottam át a legtökéletesebb fényképek előállítására, mely a régieket sok tekintetben felülmúlja*”.⁴⁸ Az úgynevezett Káptalan házban (1670. szám) működött az Első Magyar Általános Biztosító Társaság helyi fiókja. A városi és megyeházi ügyfelek, a téren vásároló polgárok költségeskedés kedvére kevésbé nívós létesítmények is utaztak. Főzy Károly házában, a megyeháza melletti köznél az ún. „halál kocsmá” várta a betérőket. Forszírozták a bezáratását, de Nagy Boldizsár rendőrkapitány úgy ítélte meg, hogy „*ezen kocsmá sem botrányosabb a városban létező más kocsmá helyiségeknél*”.⁴⁹ Egy évvel később már éppen Főzy Károly kifogásolta a szomszédos vállalkozást. Breuer Adolf megvásárolta a 2461. népsorszámu „*megyeház mellett háttal a megyeközre*” épült házat. Főzy szomszéd szót emelt az új tulajdonos ablak- és ajtónyitást célzó terve ellen, mondván, hogy „*Breuer Adolf miskolczi lakos, s kéjhölgylaktanya tulajdonos*” miatt nagyot zuhanna az ő becsületes házában értéke. A hatóság azzal hagyta jóvá az átépítést, hogy amennyiben Breuer háza „*nemtelen és közbotrányt előidéző célokra jelenleg vagy a jövőben használtatnék, száz forintig terjedő s jótékony célra fordítandó*” pénzbüntetést, az új ajtó és ablakok befalaztatását vonja maga után.⁵⁰

⁴⁵ Borsod-Miskolczi Értesítő 1872. március 14.

⁴⁶ Borsod-Miskolczi Értesítő 1876. június 22.

⁴⁷ Borsod-Miskolczi Értesítő 1874. június 4.

⁴⁸ Borsod-Miskolczi Értesítő 1875. július 8.

⁴⁹ MNL BAZML IV. 1905/b. 199/1872.

⁵⁰ MNL BAZML IV. 1905/b. 424/1873. Ezúttal nem jártunk utána, hogy Breuer valóban „kéjhölgylaktanya” üzemeltetésére vetemedett-e. Érdekes mindenesetre, hogy az emlegetett „megyeköz”, későbbi nevén a Rozmaring köz (a Városház teret a Kossuth utcával összekötve) a századfordulón már csakugyan vigalmi negyed volt, szinte minden házában kupleráj működött. Elképzelhető, hogy éppen a korszakunkban, az emlegetett Breuer Adolf alapozta meg a környék későbbi „imázsát”. 1873-ból fennmaradt egy rendőri szabályrendelet-javaslat, amely deklarálta az alábbiakat: bordélyházat csak 30 év feletti,

A tér valódi jelzőpontjairól eleddig hallgattunk. Az újabb megyeháza 1811 és 1837 között épült, jelentős károkat szenvedett az 1843. évi tűzvész során. Helyreállítása után lényegében nem változott korunkban, előtte petróleumlámpák világítottak. A szemközi városháza éppen 1871-ben épült és az elkövetkezendő években is téma volt a fejlesztése, korrigálása. A lakosság óvó figyelemmel övezte Miskolc új díszét, melynek homlokzatát 1876 szeptemberében „vakolat” színnel festették át. A helybéli hetilapnak ez ellen nem is volt kifogása, de azt szövé tette, hogy „természetellenes azonban az alkalmazása, mert az alapszínnek és nem a kiálló részeknek kellett volna sötétebbel festve lenni, miután nagyon természetes, hogy a kiemelkedő részek vannak mindenben jobban megvilágítva”.⁵¹A tér maga ugyanazon évben odaültetett akácfákkal vált hangulatosabbá. Sajnálatos, hogy akadt bőven rossz szándék, a közérdeket védő sajtó 1876 nyarán mutatott rá a „nyomorult gaztetre”, hogy egy vandál kéz „8 fát késsel szándékosan bevagdalt”.⁵²

4. A Városház tér képeslapon, 1910 körül. HOM HTD 53.2031.1.

A miskolci belváros főutcája 1861. április 9-től hivatalosan gróf Széchenyi István nevét viselte.⁵³ Ennek ellenére a sajtó és a köznyelv a hagyományos módon, Alsó- és Felső Piacként emlegette. A közigazgatási népsorszámok helyett a tulajdonos nevével azonosították az épületeket: Fraenkel Bernát háza (a mai Széchenyi u. 13. sz. helyén); Schweitzer cukrászdája (a mai Széchenyi u. 23. sz. helyén); Debreczeny Dániel háza (ma is áll: Széchenyi u. 38. sz.); Répászky-féle ház (a mai Széchenyi u. 54. sz. DOBROSSY 1995. 165–167. DOBROSSY 2001. 291.; DOBROSSY 2006. 450–452). A továbbélő szokások problémásabb megnyilvánulásaként naponta kétszer, több száz marhából összegyűlt csorda bóklászta végig a főutcát. A disznósürhét az 1860-as években kitiltották, a csorda felvert porát azonban még túrniuk kellett a belvárosiaknak, holott közöttük akkoriban már csak 20-25 tehéntartó gazda akadt. Aláírásgyűjtéssel sike-

büntetlen előéletű nő nyithat; Miskolcon 10 bordélyház működhet, egyenként maximum 10-10 (17 évnél idősebb) nőt foglalkoztatva; az utcára nyíló ablakokat egész nap befüggönyözve kell tartani...

⁵¹ Borsod-Miskolczi Értesítő 1876. szeptember 14.

⁵² Borsod-Miskolczi Értesítő 1876. július 27.

⁵³ MNL BAZML IV. 1601/a. 73/1861.

rült változást elérniük, kezdeményezésük eredményeként tűntek el a marhák 1874 tavaszán a Széchenyi utcáról.⁵⁴ Folytatódott a kóbor kutyák és a Szinva partján dagonyázó malacok ellen viselt harc, és persze az emberek között is akadtak bőven utcaképet rondítók. Szemeteltek, torlódást okoztak a piacozó kereskedők. Lelketlen lakosok engedtek szabad folyást a tetőről érkező csapadéknak és a háztartásban keletkező szennyvíznek. Járókelő latrok randalíroztak, a főutcán gyakran tartottak „reuniót”, azaz zenés-táncos összejövetelt.

Van Miskolcon három jómadár egyiket Kubinyinak, másikat Kohnnak, harmadikat Hochemnek hívják; ezen uraknak egyéb dolguk nincs a csatangolásnál, éjszakázásnál, hamis kártyázásnál, és a szegény falusi együgyű ember megzsebelésénél, - felhívjuk rájuk a rendőrség figyelmét, - annál is inkább, mert úgy látszik azon oknál fogva, hogy egyik-másik szakaszvezetővel, rendőrrel te tu cimborál, biztonságba érzik magukat, a legkevésbé sem tartanak tőlük –

írta 1875 nyarán a helybéli hetilap.⁵⁵ Sok helyen árultak szeszes italt. A kocsmák és kávéházak (pl. a „Nemzeti kávéház”, a „Széchenyi”, „A gordonkáshoz”, az „Újvilághoz”, „Rosenberg Lenczi kávéháza”) mellett még az ártatlanabb létesítmények is ekképpen hirdették magukat: „*valódi francia pezsgő és francia italok özvegy Schweitzerné és Fia cukrászatában kaphatók*”.⁵⁶ Nehéz helyzetben volt hát a rendőrség, melynek legénysége 1873-tól az alábbi egyenruhát viselte: magyar kalap fekete kakastollal, köpenyeg, szürke zubbony, szürke nadrág veres zsinórzattal, fekete derékszorító tölténytartóval és vágószuronnyal.⁵⁷

A főutca nyugati csomópontja a Sötétkapu környéke volt. Útkereszteződésnéként onnan indult északra a Czikó (mai Kossuth) utca, a Szinvához pedig a Sötétkapuból nyíló Püspök (mai Rákóczi) utca vezetett. Máshol részleteztük, hogy a varga és a tímár céh, meg a munkácsi görög katolikus püspökség mézárszéke működött a Sötétkapu emeletes épületében (KAPUSI 2006. 217). Korszakunkban zsúfoltabbá vált a csomópont, Krausz József 1874 májusában jelentette: a „*setét kapu alatt a tímár céh házában Párizs városához címzett kávéházamat megnyitottam*”.⁵⁸ A Püspök utca végén, a Szinván működő vágómalom a munkácsi görög katolikus püspökség tapolcai uradalmához tartozott. Temérdek vita, a környező lakosság és egyéb érintettek (Csáti Szabó István, mint az ún. Grabovszki ház – a mai Rákóczi u. 14. sz. – tulajdonosa és szomszédja, Varga István a Püspök utcáról; Nádpataki János és Szentgyörgyi Ede a malmot bíró püspökség képviselőjében; a Szinva szemközti oldaláról pedig Bársony János és a református ispotály) különféle érdekeinek összehangolása után épülhetett fel 1871 őszén – gyaloghíd helyére - az új szekérhíd. Megörökítette az egyeztetés dokumentációja a híd és tartozékainak különleges szerepét: „*tűz esetén a Kismalomtól fogva csak ezen Vágómalom melletti lejárás szolgálván vízlejáró helyül*”.⁵⁹ Hiába volt a hosszas előkészület, a megépült átkelőre rögvést rázúdult a kritizálók kereszttüze. Kettős (part – malom – part) szerkezete kapcsán elhangzott, hogy „*közepén a hídépítés szégyenére halastó van*”; és az új átkelő „*ahelyett, hogy a könnyű közlekedést s a város csinosítását célozná, az ott támadt parton a szekerek felvontatása a legnagyobb állatkínzás*”.⁶⁰ A nehézkes miskolci korszerősödés epizódjaként, 1874 tavaszán le is bontották az alig három éves hidat. Becsületére vált persze a városnak, hogy a hibás konstrukció helyére egy hónapon belül immáron vasszerkezetű, csakugyan megfelelő szekérhidat emelt.⁶¹ Déli főjén 1874. december 22-én nyitotta meg ügyvédi irodáját a jó emlékezetű Bársony János.⁶²

⁵⁴ Borsod-Miskolczi Értesítő, 1873. július–augusztus.

⁵⁵ Borsod-Miskolczi Értesítő 1875. július 29.

⁵⁶ Borsod-Miskolczi Értesítő 1872. augusztus 1.

⁵⁷ Borsod-Miskolczi Értesítő 1872. november 14.

⁵⁸ Borsod-Miskolczi Értesítő 1874. május 7.

⁵⁹ MNLBAZML IV. 1601/b. 118/1871.

⁶⁰ MNL BAZML IV. 1905/b. 207/1872.

⁶¹ Borsod-Miskolczi Értesítő 1874. június 25.

⁶² Borsod-Miskolczi Értesítő 1874. december 24.

A Sötétkaputól északra nyíló Czíkó (mai Kossuth) utca egészen sokszínű arculattal bírt, eltérő funkciójú épületek sorakoztak rajta. A Kádas (mai Palóczy) utca felőli sarkán 1808-ban emelték a reformátusok templomát, amit évtizedekkel később is „új templomként” emlegettek, nem alaptalanul. Egyfelől Miskolc többi templomához képest valóban új volt, másrészt a megjelenésére nézve is, hiszen a tornya csak 1865-ben épült, öt évvel később pedig a templom egészét renoválták. Hitéleti jelentőséggel bírt tehát a Cikó utca, de a világi hatalom szempontjából is fontos hely volt. Városi tulajdonú, 11 szobás és több konyhával bíró emeletes kaszárnyája katonai fogdaként funkcionált. Közeliében székelt az adóhivatal, azzal szemközt pedig Dr. Ixel Soma városi főorvos háza állt. Otthonát az átlagos polgár is látogatta, 1873. április elsején a doktor úr például az alábbi hirdetményt tette közzé: „a védhímlőoltást az idén már folyó hó 12-én kezdendem meg és azt minden szombaton délutáni 2 órától 4-ig saját lakásomon (Czikó utca az adóhivatallal szemközt) folytatni fogom”.⁶³ Az intézmények komoly-ságához méltón 1874-ben teljes hosszában kikövezték a Cikó utcát. Lakókörnyezetnek úgy sem volt eléggé biztonságos. Templom, kaszárnya, adóhivatal, orvosi „rendelő” együttes jelenléte is kevés volt a rendszeresen tivornyázók duhaj kedvének fékezéséhez. Weinberger Mór Cikó utcai kávéháza hamiskártyások bűnbarlangja volt, ahol éjjeli két órákor is „folyt a hazard játék”.⁶⁴ A létesítményt talán „Julcsa tanyájaként” is emlegették, valószínűbb viszont, hogy két rossz hírű vendéglő működött a Cikó utcában. Utóbbiról írta a helyi sajtó, hogy a „kocsis urak múlt szombaton este Julcsánál, az ő kedves Czíkó utcai találkozó helyükön nagy s véres verekedést csaptak. Csákánnyal, fejszével, késsel rohantak egymásra. Julcsa tanyája egy olyan hely, mely minden éjjel tömve van dorbézoló kocsisokkal, itt tartanak bálokat és pedig minden hétben egy napon”.⁶⁵ Káromkodás, részegeskedők botránja mételyezte a környék hangulatát, a Czíkó utca elejét pedig pontosan a belvárosra nyíló igénytelen mészárszékek csúfították. A járdát torlaszoló standjaikról és a lebzselő kutyák kártékonyágáról máshol megemlékeztünk.⁶⁶ Balczer György mészárszéke – a Lengyel-féle (ma már nem létező, a Széchenyi u. 9. sz. helyén állott) házban – életveszélyessé vált korszakunk végére. Falának repedezettsége miatt korlátozta a kocsiközlekedést a rendőrség, mondván, hogy a mészárszék „nagyobb rázkódás esetén könnyen összeomolhat”.⁶⁷

A Lengyel-ház említésével visszajutottunk a főutcára, melynek jelzőpontjai közül a Koronáról (Széchenyi u. 1. sz.), a színházról (Déryné u. 1. sz.) és a Három Rózsáról (Széchenyi u. 33. sz.) máshol szóltunk.⁶⁸ Az említett építmények sorsa és szerepe nem változott az éppen tárgyalt évek alatt. Illetve, a színház környezete csomóponttá vált, létrejött ott egy útkereszteződés és a szemközti Pest szállodára (Széchenyi u. 24. sz.), valamint a Miskolci Takarékpénztár új épületére (Széchenyi u. 26. sz.) gyakorta hivatkoztak a magyarázatok. E változások fő mozgatója az említett pénzügyi szerv volt. A város hosszas huzavona után, a takarékpénztár anyagi hozzájárulásával szabadulhatott meg a fertelmes Lúci kocsmától. Annak helyén, a takarékpénztár keleti szomszédjában így létesülhetett egy új köz, mely a város malmához, a Szinva patakhoz vezetett.⁶⁹ Déli végpontjára tekintettel Malom utcának nevezték a korban. A takarékpénztár nagyvonalúsága ennél is tovább terjedt. Saját költségén, 1875 tavaszán hidat emelt a város malma mellé és a Szinva új átkelője kivívta a kortársak elismerését. Megírta a helyi sajtó, hogy a „hidat Kottaz gyári építőmérnök építette s oly kitűnően: hogy úgy a csinosság, mint a technikai kivitel a szemlélőt bámulatra kelti”.⁷⁰

⁶³ MNLBAZML IV. 1905/b. 311/1873.

⁶⁴ MNL BAZML IV. 1905/b. 40/1873.

⁶⁵ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. március 2.

⁶⁶ *Kapusi K.* 2006. 217–218.

⁶⁷ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. április 13.

⁶⁸ *KAPUSI* 2006. 222–225.

⁶⁹ *KAPUSI* 2006. 223–224.

⁷⁰ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. július 1.

5. A Boldogasszony (mai Déryné) utca a színház keleti oldalában képeslapon, 1900 körül.
HOM HTD 74.147.1-2a.

A takarékpénztár előtti kereszteződés északra vezető eleme az ősrégi Boldogasszony (mai Déryné) utca volt, amit akkoriban Színház utcaként is emlegettek. Északi végében – az újonnan (1863-ban) épült zsinagóga és a Dominkovics ház (mai Déryné u. 11. sz.) között – találkozott a Pece patak két ága, egyesülésük felett gyaloghídon lehetett átjutni.⁷¹ A Czikó és a Színház utca is lényegében szakasza volt a Miskolcon átvezető, Budapestet a felvidékkel összekötő országútnak. Távolélő kereskedők ismerték az emlegetett városrészt, például Hartmann Mór kassai lakos 1873 januárján Larsovsky Rusz Mária házát vásárolta meg a Színház utcában, hogy „kávéházat és betérő vendégek részére szállásadasi üzletet” nyisson.⁷² Októberben meg is nyílt a fogadó, melyet a kassai tulajdonos helyett a miskolci bérlő, Maybaum Mór üzemeltetett. Három évvel később már Baumgarten Jakab tudatta a nagyrédművel, hogy a „Hartmann-féle vendéglőt kávéházzal együtt” átvette.⁷³ A szomszédos konkurencia sem tétlenkedett, mert a Radvány István Színház utca 2418. szám alatti házában működő kávéház is megújult 1876 októberében, amikor Feierlicht Róza vette bérbe.⁷⁴ Jelzőpontként persze nem csupán vendéglőkre lehetett hivatkozni a Boldogasszony utcán. Miskolc első polgári iskolája 1875. szeptember 12-én nyílt meg, sokáig nem volt saját épülete és 1875 – 1876 fordulóján a Színház utcai Tallián féle házában folyt az oktatás.⁷⁵ Ott volt továbbá a késő klasszicista stílusú emeletes katonai létesítmény, az ún. ezredesi lak (a mai Déryné u. 3. sz.), amely 1845-ben épült a két évvel korábban leégett kőszínház helyére.⁷⁶ Thália szentélye a tűzvész után tehát ingatlancserével került a szomszédos főutcai frontra.

⁷¹ A Pece környékbeli útvonaláról részletesebben: KAPUSI 2006. 216.

⁷² MNL BAZML IV. 1905/b. 486/1873.

⁷³ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. március 9.

⁷⁴ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. okt. 5. Feierlicht tapasztalt vendéglős volt, korábban a Tűzoltó kávéházat bérelte.

⁷⁵ *Szendrei J.* 1911. IV. köt. 505.

⁷⁶ DOBROSSY 2002. 176.

A Miskolci Nemzeti Színház 1857-ben emelt épülete a belvárosnak olyan dísz volt, melyet kényelem nélkül viselt a korban. Látogatói sok egyéb mellett a szigetelés kezdetlegessége miatt panaszkodtak. A sajtó még 1872 márciusában is sajnálkozott, írván, hogy „léghuzam a neve a gonosz szellemnek, melyet a páholy bérlők tetszésük szerint rögtönözhetnek a színház földszinti közönségének a páholy ajtó nyitva tartásával”.⁷⁷ A főutca járókelői csatornákat hiányoltak, mert a tetőről „esős időben vagy tavaszkor, midőn a hó enged, a víz az ott átmenők nyakába” csorgott.⁷⁸ Fokozta a forgalmat, hogy az épület földszinti részén bolt helyiségeket alakítottak ki, azokat kereskedők bérelték a tulajdonos részvénytársaságtól. A színházban működött például Altmann Rozália divatáru üzlete, melyet 1872 márciusától az alapító fia és vője vezetett „Altmann és Stark” cégelnevezéssel. Újsághirdetésekből úgy lokalizálták boltjukat, hogy azt „Miskolcon, a színház épületben, a Pest város szálloda átellenében” lehetett megtalálni.⁷⁹ Demonstrálta mindez, hogy a szemközti létesítmény legalább annyira feltűnő és ismert jelzőpontja volt a főutcának, mint Tália magasztos szentélye.

Fehér József nagy hírű vendéglős vezette a kávéházzal bővített, Pest városáról nevezett szállodát. A főutca talán legzsúfoltabb csomópontja volt a színház, a takarékpénztár és a szálloda közé eső kereszteződés. Rengetegen kíváncsiskodtak és vásároltak, több bolt bérelte a szálloda földszintjét: Homer József okleveles kertész virágmagvakat és csokrokat; Neu Leonóra „Zarándok kalaphoz” címzett üzletében divatcikkeket (igaz, csak 1874 végéig, mert akkor Dálnoki Nagy Barna házába, a mai Déryné u. 2. sz. alá költözött), Groák Dávid szivarkülönlegességeket árusított. A kőporosi petróleumraktár kapcsán már szóltunk Groákról, aki a lobbanékony hordóktól szerencsére nagy távolságra tartotta szivarjait. Üzlete egyébként nevezetessége volt a belvárosnak, még a sajtó is rácsodált: a „különleges szivarok árudájában nem csak kitűnő szivarok, de egyszersmind ínycsiklandóztató besavanyított zöltségek, finom külföldi olajos halak és másnemű eredeti ínycsokrok kaphatók, s oly bámulatos szép kiállításban, mely már magában étvágygerjesztő”.⁸⁰ Báméskodtak is elegen, a torlódást pedig fokozta, hogy Markovics Mór és Dávidsohn Ábrahám bérkocsi-tulajdonosok nyaranta éppen a Pest szálloda elől indították járatukat a diósgyőri fürdőhöz. Jegyeket a kávéházi kasszájánál lehetett váltani.⁸¹ A sajtó tehát nem alaptalanul hívta fel a „Pest városa szálloda derék tulajdonosának, Fehér József úrnak a figyelmét a kávéháza előtt ácsorgókra, kik a járdát annyira elfoglalják, hogy férfinak is alig, nőnek pedig éppen lehetetlen ott a nélkül elmenni, hogy arról le ne kellessen térnie”.⁸²

A Pest szálloda keleti szomszédjaként, új és emeletes épületébe 1872. október 21-én költözött be a Miskolci Takarékpénztár.⁸³ Az impozáns létesítménynek a Szinva patak felőli frontján is lehetett közlekedni, a pénztintézet bérbe adott ottani helyiségeket: 1876 márciusában egy 3 szobás, fáskamrával, pincével, éléstárral, előszobával kiadó lakrészt hirdetett.⁸⁴A tekintélyes épület az 1878. évi árvíz során szinte egészen elpusztult s a helyén ma is látható utódját jóval később, 1909-ben emelték.⁸⁵

A takarékpénztár által építtetett malomhídtól keletre, alig száz méterrel lentebb a híres Forgó híd (a mai „Villanyrendőr” elődje a Széchenyi és Szemere utcák kereszteződésénél) vezetett át a Szinván. Déli oldalán érte el a belvárost az emlegetett csabai töltés, túlsó felén pedig északra nyílt a Cikó és Színház utcákkal párhuzamos Kazinczy utca. Csomópont volt a Forgó hídi út kereszteződés, meglehetősen zsúfolt, kifejezetten rossz levegőjű hely. No, nem a szekerek miatt, hanem a környék egyetlen építményei folytán: „a forgó hídon felül, a Szinvára szolgáló, a légből függő árnyékszékek az útról – városunknak bizony nem dicsőségére – minden idegen utas által beláthatók”.⁸⁶ Szemet és orrot irritáló csomópont volt, Miskolc távolabbi részeiről gypmesterek hordták a kiürített árnyékszékek tartalmát

⁷⁷ *Borsod-Miskolci Értesítő* 1872. március 7.

⁷⁸ *Borsod-Miskolci Értesítő*, 1872. február 22.

⁷⁹ *Borsod-Miskolci Értesítő* 1872. március 14.

⁸⁰ Homer József, Neu Leonóra és Groák Dávid – a szállodában működő - üzleteire vonatkozóan, lásd: *Borsod-Miskolci Értesítő* 1874. november 19; 1875. január 7; 1875. június 24; 1875. október 14.

⁸¹ *Borsod-Miskolci Értesítő* 1872. május 23.

⁸² *Borsod-Miskolci Értesítő* 1873. július 31.

⁸³ Szűcs 2003. I. 61.

⁸⁴ *Borsod-Miskolci Értesítő* 1876. március 9.

⁸⁵ DOBROSSY 2006. 85.

⁸⁶ *Borsod-Miskolci Értesítő* 1872. június 13.

a Szinvába, a patak mentén pedig időről-időre trágyadombokat halmoztak a renitens állattartók. A városi közgyűlés sokat foglalkozott a kérdéskörrel, 1874 szeptemberében ismét megállapította, hogy a „Szinv patak vize különböző okok miatt bűzhödt s ártalmas szagot terjeszt”. Ezúttal lajstromba foglalták a káros tényezőket: „az árnyékszék tisztítására vállalkozott egyének az ürülékeket nagyobb részben a Szinv árkába öntik, s a jelenlegi esőtlen időben a molnárok által különben is felfogott Szinvában le nem folyhatik, s így megülepszik, a pálinkafőzők a moslékokat a város hosszában mindenütt a Szinvába öntözik, a sertések a megbűzhödt iszapot a Szinv medrében, partjain naponként feltúrják, az eldöglött állatok hullái a Szinvába dobatnak”.⁸⁷

6. A Szemere utca, háttérben a Mindszenti plébániatemplommal képeslapon, 1900 körül.
HOM HTD 73.476.1.5.

Kazinczy Ferenc nevét hivatalosan 1861. április 9-től viselte a – Pece patak feletti átjáró után keresztelt – Vereshíd utca,⁸⁸ azonban még korszakunkban is a hagyományos nevén emlegették. Leghíresebb jelzőpontja az 1843. évi tűzvész eredményeként romokban heverő Három Rózsa fogadó volt, de a nevezetes boltjaira, vendéglőire, lakóházaira és zsinagógájára is gyakran hivatkoztak. Pfliegler Ferenc megbecsült üveg- és porcelánkereskedése 1866 és 1875 között a Vereshíd utcában állt.⁸⁹ Dorbévolásból sem volt hiány, panaszolta a sajtó, hogy a „Kazinczy utcai polgári kávéházban igen gyakran történik nyílt ajtó és ablak mellett botrányos láрма, dana és zene világos virradatig”.⁹⁰ Válogathattak is a tivornyázók, mert 1876 májusában Grünwald Lipót megnyitotta az „Amerikához címzett kávéházat a Vereshíd utcán, doktor Hőke Lajos úr házában”.⁹¹ A Forgó-híd és a – mai Batthyány és Kazinczy utcák sarkán állott – posta közötti utcaszakaszt 1874-ben kikövezték,⁹² centrumában impozánsan magaslott, a közeli minorita templommal békésen megfért az új zsinagóga.

⁸⁷ MNL BAZML IV. 1902/a. 227/1874.

⁸⁸ MNL BAZML IV. 1601/a. 73/1861.

⁸⁹ PFLIEGLER 1996. 19.

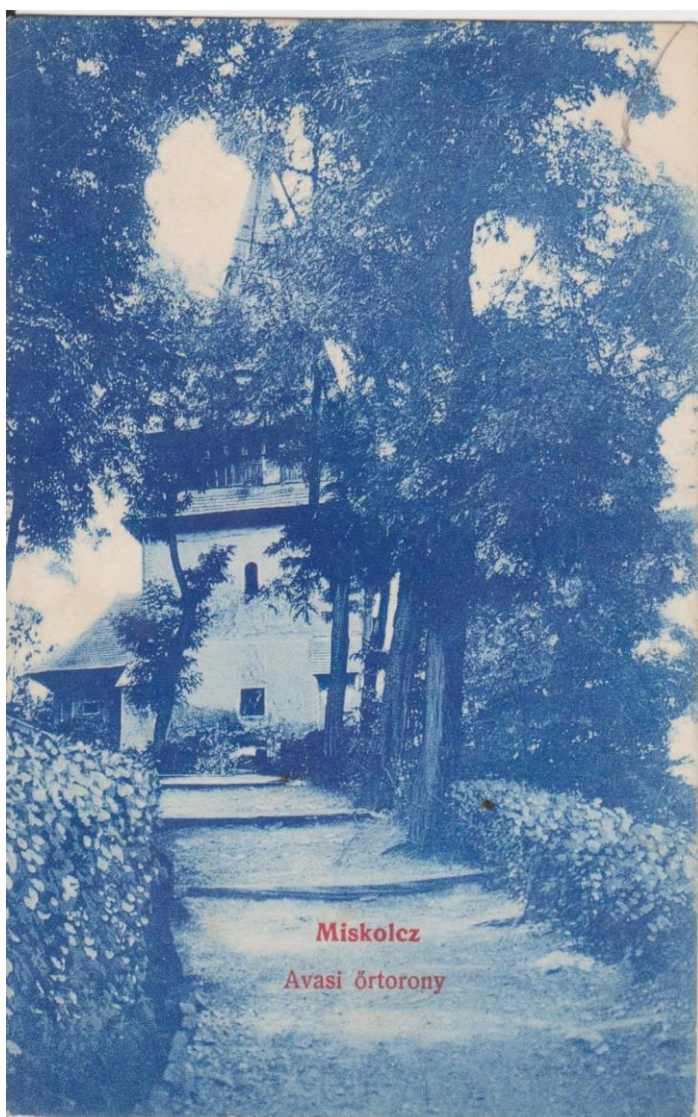
⁹⁰ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. december 28.

⁹¹ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1876. május 4.

⁹² Szűcs 2003. I. 84.

A zsinagóga előtt, az eredeti névadó Vereshídtól keletre nyílt a Peceköz (mai Régiposta) utca. Közlekedését nehézkesse tette a szeszélyes vízfolyás. Hídjáról (nem a „veresről”, hanem a keletebbiről) olyanokat írtak, hogy aki rálép „életével kénytelen játszani”; ezért gyakran „félholt öreget vagy gyereket kell kihúzni a majd szeméttel, majd sebes vízzel telt Pecéből”; elhanyagoltsága „tűzrendőri szempontból sem helyeselhető, mert sehonnan sem lehet szekérral fénni az egész házsorhoz”.⁹³

A Peceköz keleti végét a Kisújváros (mai Szentpáli) utca hozta összefüggésbe a főutca alsó részével. Hetipiacok alkalmával ruhafestők, gyolcsosok sátrai álltak a Széchenyi és a Kisújváros utca sarkán. Az ottani porta tulajdonosa, Záhorszky Mihály sikertelenül tiltakozott a közlekedést akadályozó vásározók ellen, ezért kénytelen volt elköltözni. Házát éppen a bosszúságát okozó festőmesterek egyike, Katona József vásárolta meg, aki újdonsült tulajdonosként immáron maga kérvényezte a „festő sátrak más helyre rendelését”.⁹⁴ A kapcsolódó dokumentáció megörökítette, hogy a sarokháztól északra fuvaros szekerek állása és egy tűzbiztonsági szempontból rendszeresített „víztartó szín” volt. Nyugati végében, a Kisújváros utcával párhuzamos „sár és másnemű rondaságok” miatt gusztustalan köz nyílt a Pece felől a főutcára.

Nagyjából-egészében körbejártuk Miskolcot, leginkább a város központi dombját. Korábbi dolgozatunkat az Avas tárgyalásával indítottuk,⁹⁵ most végezetül lyukadtunk ki a domb északi oldalánál. Miskolc emblemikus jelzőpontja, az Avasi református templom 1874 őszén „kívül belül kiigazított”.⁹⁶ Környezetét rendezték, a harangtornyot bemeszelték, a temetőkert gondozása során 16. századi sírkövekre bukkantak. A szentet és profánt ősidők óta lépések választották el az Avason, hiszen a mindszei katolikus épületegyüttest, az említett református templomot és temetőjét, magasabban a Zsidóbánat körzetét több irányból pincesorok szegélyezték. A családián meghitt borozgatással sosem volt baj, de egyes pincék nyilvános kocsmaként működtek: a kuglizók kurjongatása és a nehezen felügyelhető területet preferáló örömlányok rámenőssége zavarta az évszázados harmóniát

7.

*Az Avasi torony képeslapon,
1910 körül*

HOM HTD 53.472.1.1

⁹³ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1872. március 14. és június 13.

⁹⁴ MNL BAZML IV. 1905/b. 362/1873.

⁹⁵ KAPUSI 2006. 214.

⁹⁶ Szűcs 2003. I. köt, 85.

A közeli református főgimnázium (a mai Papszer u. 1.) férfiasodó diákjai élénken hegyezték füleiket az avasi „szirének dalára”, amelyet a razziák csak ideig-óráig csendesítettek, a hatóság összességében eredménytelenül „küldött fel egy-egy őrt az ottani szirének eltávolítására, kik az ifjúság megrontására s a köz megbotránkozására egész sereggestől tanyáznak az elhagyott pincelyukakban”.⁹⁷

Hétköznapi életkeretekre kíváncsian, adottságok és szokások feltárásával próbáltunk közelebb kerülni a korban tapasztalt miskolci valósághoz. Osztván a véleményt (a „tényleges város és az elképzelt város közötti kapcsolatokat, összefüggéseket és feszültségeket nem lehet statisztikailag megragadni, vagy ha lehet is, az eredményből éppen az fog hiányozni, amit az adott táblázat ábrázolni szeretett volna”⁹⁸), minden tekintetben mellőztük a számszerűsítést. Összehasonlításokat sem végeztünk, talán csak a házak számozása kapcsán utaltunk távolibb városok gyakorlatára. Elképzelhető, hogy érdemes lett volna az útvonalak, jelzőpontok és peremek típusait, a csomópontok számát táblázatba foglaltn összevetni más települések adataival. Mellőztük ezt, mert helyi szinten sem lehettünk biztosak abban, hogy az újságok, közigazgatási iratok és személyes feljegyzések általánosítható vélekedéseket rögzítettek. A települési monográfiák cédlulázásától, párhuzamok firtatásától végsősoron azért tekintettünk el, mert „minden város egyedi univerzum”, melyet a „maga egyedi minőségének ismeretében érthetünk meg”, és „történetük igazán csak az egyes városoknak van”.⁹⁹

Forrásaink jellege miatt a teljesség igénye mellett is csak afféle rajzolatokat vázolhatunk. Megnyugtat a gondolat és elnézővé tesz, hogy talán a „város nem is áll másból, csak utcasarkokból, az ablakunk alatt felhangzó dudaszóbból, alkonyatokból, hangulatokból, néha felvillanó képekből, egy arcból”.¹⁰⁰ A magyarázatok rendszerint vasútra, markáns épületekre, hidakra és kereszteződésekre hivatkoznak, de a hétköznapiok élményét legalább annyira formálják a „csendes, elkanyarodó utcák, földszintes házak sorai, hajdani és mai élet tükröződései”.¹⁰¹ Feltűnő és közismertnek vélt jelzőpontokat emlegetünk, ugyanakkor a nehezen megfogalmazható benyomások (fények és színek, málladozó sárgás vakolat, ablakkeretről pattogzó zöld festék, pusztuló környezet) keltik az otthonosság nyugalmát. Közelinek, ismerősnek látjuk az olyan képet, melyen „a természet által nyújtott harmónia egészül ki – valami szerencsés véletlen folytán – esztétikussá az ember alkotta konstrukciókkal”; amikor a „kevésbé tervezett hátsó udvarok, fészerek, a vízre járás lehetőségét biztosító pallók világa válik ihletővé”.¹⁰²

FORRÁSOK

HOM = Herman Ottó Múzeum, Miskolc

HTD = Történeti Dokumentáció

MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc

IV. 1601/a. = Miskolc város levéltára. Miskolc Város Képviselő Közgyűlésének iratai, közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1601/b. = Miskolc város levéltára. Miskolc Város Képviselő Közgyűlésének iratai, közgyűlési iratok

IV. 1902/a. = Miskolc város levéltára. Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, közgyűlési jegyzőkönyvek

IV. 1902/c. = Miskolc Város Képviselőtestületének iratai, közgyűlési iratok

IV. 1905/a. = Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsülési jegyzőkönyvek

IV. 1905/b. = Miskolc város levéltára. Miskolc Város Tanácsának iratai, tanácsülési iratok

Borsod-Miskolczi Értesítő = 1866. december 13-án indult „Társadalmi érdekeket képviselő és vegyes tartalmú heti közlönyként” Rácz Ádám, modern hírlapírás képviselője nyomtatásában és kiadásában. A miskolci hetilap 1903-ig 37 évfolyamot ért meg.

⁹⁷ *Borsod-Miskolczi Értesítő* 1875. május 6.

⁹⁸ NIEDERMÜLLER 1994. 6.

⁹⁹ BÁCSKAI 2006. 255–257.

¹⁰⁰ NIEDERMÜLLER 1994. 17.

¹⁰¹ GRANASZTÓI 1976. 43.

¹⁰² GODA 2006. 262.

BIBLIOGRÁFIA

BÁCSKAI 2006

BÁCSKAI Vera: Várostörténet. In: BÓDY Zsombor–Ö. KOVÁCS József: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, Osiris, 2006. 245–259.

CSÉFALVAY 1994

CSÉFALVAY Zoltán: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Ikva, Budapest, 1994

CSONTOS–LUKOVICH 1999

CSONTOS János–LUKOVICH Tamás: *Urbanisztika 2000*. Akadémiai, Budapest, 1999

DOBROSSY 1995–2006

DOBROSSY István: *Miskolc írásban és képekben* 2. Belvárosi Kulturális Iroda, Miskolc, 1995
Miskolc írásban és képekben 4. Belvárosi Kulturális Iroda, Miskolc, 1997
Miskolc írásban és képekben 8. Belvárosi Kulturális Iroda, Miskolc, 2001
Miskolc írásban és képekben 9. Belvárosi Kulturális Iroda, Miskolc, 2002
Miskolc írásban és képekben 1. Belvárosi Kulturális Iroda, Miskolc, 2006

GODA 2006

GODA Gertrud: Variáció egy festői témára = *Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Levéltári Évkönyve* XIV. (2006) 262–267.

GRANASZTÓI 1976

GRANASZTÓI Pál: *Városaink sorsa*. Magvető, Budapest, 1976

GYÁNI 1996

GYÁNI Gábor: Egy budapesti polgárcsalád 470 napja = *Budapesti Negyed* 14. (1996)/4. 125–152.

KAPUSI 2005

KAPUSI Krisztián: Fertálmesterek Miskolcon = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIV. (2005) 631–640.

KAPUSI 2006

KAPUSI Krisztián: Miskolci városrajzolatok 1867–1871 = *Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Levéltári Évkönyve* XIV. (2006) 213–231.

LETENYEI 2001

LETENYEI László: Településtervezés és mentális térképezés = *Falu, város, régió* 2001. 11–15.

LUKOVICH 2001

LUKOVICH Tamás: A posztmodern kor városépítészetének kihívásai. Pallas Stúdió, Budapest, 2001

NIEDERMÜLLER 1994

NIEDERMÜLLER Péter: A város: kultúra, mítosz, imagináció = *Mozgó Világ* 1994/5. 5–17.

PFLIEGLER 1996

PFLIEGLER J. Ferenc: *Életem. Egy miskolci polgár visszaemlékezései 1840–1918*. Pfligler J. F. Alapítvány–BAZML, Miskolc, 1996

PILKHOFFER 2006

PILKHOFFER Mónika: Pécs dualizmuskori építészetének forrásai = *Levéltári Szemle* 56. (2006)/4. 41–48.

SZENDREI 1911

SZENDREI János: *Miskolcz Város története 1800–1910. Miskolcz város története és egyetemes helyirata* IV. A város közönsége, Miskolc, 1911

SZÚCS 2003

SZÚCS Sámuel: *Szűcs Sámuel naplói* I–II. kötet. Szerk. DOBROSSY István. BAZML, Miskolc, 2003